

Davor Đukić, Patricia Marušić (Zagreb)

Motiv sunčeve svjetlosti u ranom djelu Ive Andrićeva: neki semantički aspekti

U literaturi je već uočeno kako se rano djelo Ive Andrića – pjesništvo, zbirke *EX PONTO* i *NEMIRI* – te njima motivsko-stilski blizak niz pripovijedaka o liku Tome Galusa (koncept-roman *NA SUNČANOJ STRANI*) u poetičkom smislu znatno razlikuje od opusa zrelog Andrića koji tvore pripovijetke i romani tematski uglavnom usredotočeni na povijest jugoistočne Europe. Primijećeno je kako rani, lirskoj subjektivnosti i simbolizmu skloni Andrić često poseže za motivom sunca (Đukić Perišić 2017^a; Grčević 2002). U ovom se istraživanju nastojalo preciznije istražiti semantiku tog motiva u ranom Andrićevu opusu, i to polazeći od svojevrsnog stupnjevanja piščeve imaginacije te klasiifikacije konotativnih veza motiva sunca s drugim apstraktnim motivima.

Uvod

U noći s 27. na 28. prosinca 2009, poslije prvog kruga izbora za predsjednika Republike Hrvatske, relativni pobjednik Ivo Josipović u svom je obraćanju javnosti između ostalog rekao i ovo: „Na pola smo puta i zato pozivam građane da 10. siječnja glasaju za bolju Hrvatsku, da izaberu svjetlo, a ne tamu“.¹

Nismo analizirali medijske reakcije na taj iskaz, ali on se zasigurno mnogima morao učiniti posve promašenim jer je opreka svjetla i tame toliko snažna i vrijednosno jednoznačna da se dojam banalnosti može izbjeći isključivo u rijetkim, posebno dramatičnim povijesnim i životnim situacijama za koje je takva vrijednosna opreka prikladna, a prvi krug predsjedničkih izbora u Hrvatskoj na prijelazu 2009/10. nije bio takav dramatičan povijesni trenutak. Indikativno je da Ivo Josipović u pobjedničkom govoru u siječnju 2010. nije više spominjao opreku svjetla i tame.

U književnom diskurzu nije bitno drukčije nego u političkom: evokacije svjetla i tame, odnosno njihovih konkretizacija u realnom svijetu – sunca/sunčeve svjetlosti, dana, sumraka, noći, mraka – u estetskom su smislu riskantni postupci upravo zato jer je riječ o arhetipskim motivima univerzalnih, a to

---

¹ <https://net.hr/danas/hrvatska/josipovic-ovo-je-pobjeda-svjetla-nad-tamom/> Stanje 10. 2. 2019.

uglavnom znači i predvidljivih, vrijednosno jednostranih značenja. S tim motivima valja dakle postupati štedljivo i oprezno, da se ne sklizne u banalnost.

Sličnom se riziku izlažu i književni povjesničari koji se hvataju ukoštac s motivima svjetla i tame u književnim djelima – i njima prijete opasnost od očekivanih, banalnih zaključaka. Krajnje pojednostavljeno rečeno: njihove analize imaju smisla tek kad upućuju na specifičnost pojedinih autorskih poetika ili razotkrivaju prevarena očekivanja – primjerice, semantičke kontradikcije, nelogičnosti, specifične vrijednosne ambivalencije i sl.

Naše se istraživanje neće usredotočiti na opreku svjetla i tame u Andriće-
vu djelu, već na samo jedan njezin segment: motiv sunčeve svjetlosti, koji je za promatrani opus možda i važniji, a svakako zastupljeniji od spomenute opreke, no za taj motiv vrijedi sve ono što smo upravo istaknuli u uvodnim pasusima ovog priloga. U nastavku ćemo radi ekonomičnosti pojam „sunčeva svjetlost“ uglavnom izražavati terminom *sunce* u njegovu sekundarnom značenju: ‘dnevne, prirodne svjetlosti i s njom povezane topline’, dakle u tekstu pisanim malim početnim slovom.

Istraživačka pitanja i (hipo)teze

Polazno istraživačko pitanje kad je riječ o analizi motiva sunca u Andriće-
vu djelu (ali i djelu nekog drugog pisca) odnosi se na kvantitativni aspekt: koliko je taj motiv učestao u cjelokupnom opusu, u nekim njegovim dijelovima (pojedinačnim tekstovima) ili čak dijelovima pojedinih kompleksnijih tekstova? Na semantičku važnost nekog motiva upućuje njegova zastupljenost, ali ne nužno samo ona: ponekad jedan zapis, ulomak, epizoda značajno mijenjaju značenjski potencijal veće tekstne cjeline kojoj pripadaju.

Kad se konkretizacije motiva sunca u izabranom korpusu Andrićevih djela poslije prvog, preliminarnog analitičkog čitanja uoče, izdvoje i popišu, mogu se one s obzirom na funkciju i značenje u tekstu podijeliti u tri skupine:

1) motiv sunca kao sastavnica ambijenta, bez posebnih konotacija ili s konotacijama koje proizlaze iz prirode sunčeve svjetlosti i tvore realno značenje tog pojma;

2) motiv sunca kao književni znak, obilježen pripisanim značenjima koja se najčešće eksplicitno iskazuju, tvoreći s njime sintagmatsku vezu u kojoj funkcioniraju kao njegove značenjske sastavnice ili atributi, a da pri tome nije riječ o prirodno-kauzalnoj nego o kulturno kodiranoj povezanosti, potencijalno i o relativno originalnom produktu piščeve misli (viši stupanj autorske imaginacije u odnosu na skupinu 1);

3) motiv sunca kao potencijalni znak koji, da bi se uspostavio kao puni znak, zahtjeva dodatno tumačenje, odnosno pripisivanje konotativnih značenja:

simboličkih, alegorijskih i sl. Neodređenost značenja proistječe ponekad iz postupaka dekontekstualizacije iskaza (zapisa) tj. ispuštanja informacija koje pomažu iščitavanju/uspostavljanju značenja, a ponekad je značenjska neodređenost plod autorske intencije.

Skupine 1 i 3 u semantičkom smislu sadrže krajnje slučajeve, osobito potonji pa se očekuje najveći broj konkretizacija u srednjoj skupini. Kako je ovdje riječ o polaznoj, hipotetičnoj, premda deduktivnoj i naoko logički zaokruženoj klasifikaciji, valja za detaljniju daljnju analizu uključiti i četvrtu kategoriju – „posebne slučajeve“.

Može se pretpostaviti da navedena semantičko-funkcionalna klasifikacija motiva sunca ima i svoje poetičko i književnopovijesno uporište, a to znači da određeni tipovi književnih tekstova i određena razdoblja književne povijesti i njihove poetike preferiraju realna značenja ovdje promatranog motiva (skupina 1) a druga njegova simbolička značenja (skupine 2 i 3). Uvažavajući dosadašnje spoznaje o poetičkim osobitostima Andrićeva opusa odlučili smo se u ovoj fazi istraživanja usredotočiti na ranog, pretežito lirskog i simbolizmu sklonog Andrića, dakle u prvom redu na zbirke lirske proze EX PONTO i NEMIRI te na „napušteni“ koncept-roman NA SUNČANOJ STRANI.² Tom korpusu pridodajemo i Andrićevu liriku pisanu do 1920-ih godina te ZNAKOVE PORED PUTA – sastavljene doduše od zapisa što ih je autor ispisivao čitavog stvaralačkog života, ali koji su često poetički srodni ulomcima prvih dviju Andrićevih knjiga.

Rezultati analize

Razmotrimo sad konkretizacije motiva sunca u ranom Andrićevu opusu, i to prema upravo predloženoj klasifikacijskoj shemi.

1) Sunce kao sastavnica ambijenta

Jedan zapis iz zbirke EX PONTO počinje ovim dvjema kratkim rečenicama:

---

² Svjesni problematičnosti statusa koncept-romana NA SUNČANOJ STRANI u kontekstu proučavanja Andrićeva djela ipak smo se odlučili ovim istraživanjem obuhvatiti čitav ciklus pripovijedaka koje je Žaneta Đukić Perišić objedinila u svojoj rekonstrukciji. Njihovo pak uključivanje u korpus Andrićevih ranih djela također je uvjetno i više se temelji na poetičkim pretpostavkama o bliskosti njihova protagonista Galusa/mladića i lirskog subjekta EX PONTO i NEMIRA (Đukić Perišić 2017^b: 19) nego na kronologiji njihova stvaranja i objavljivanja. Naime, najraniji potvrđeni datum vezan uz ciklus pripovijedaka o Galusu jest godina 1924, kad je objavljena pripovijetka ISKUŠENJE U ČELJI BROJ 38. O kronologiji objavljivanja pripovijedaka koncept-romana NA SUNČANOJ STRANI vidi Đukić Perišić 2017^b: 11–13.

Nešto prije podne. Sjedim u vrtu, na suncu, naslonjen leđima na visoku ogradu (EP: 68).

Dalje kazivač govori o fragmentima razgovora s ulice koji dopiru do njega. Sunce je tu tek dio vremensko-prostornog određenja iskaza, bez posebnih konotacija. U ranom Andrićevu djelu rijetki su takvi primjeri značenja motiva sunca. Doduše, komponenta vremensko-prostorne deikse gotovo uvijek je sadržana u značenjskom potencijalu motiva, ali je u pravilu obogaćena još nekim suznačenjima, kao što je slučaj u brojnim prirodno motiviranim poetskim opisima jesenskog (rujanskog) i proljetnog (ožujskog) sunca, sunca na snijegu, sunca u suton i sl. (primjerice EP: 70, 72, 51, 75–76, 81, 88; N 46).

U ovoj skupini istaknut ćemo još tri primjera za dvije u osnovi različite konkretizacije realno/prirodno motiviranih značenja motiva sunca.

U prvom dijelu knjige EX PONTO nalazi se duži zapis sa subjektom koji iz uzničke perspektive govori o patnji svoje majke čiji je sin jedinac (on) u zatvoru; u drugom se dijelu zapisa kazivač obraća majci, a njegova posljednja rečenica glasi:

A ja te pozdravljam u muklim noćima uzdahom, a jutrom po suncu što zlati moje teške rešetke i u isti čas sja tebi na bijeloj kaldrmi naše avlije! (EP: 31)

Sunce u navedenom iskazu označava izvor istog/jednog svjetla što spaja razdvojene prostore i ljude. Premda iskaz djeluje poetski, njegovo je značenje realno, prirodno motivirano.³

U stanovitoj su smisaonoj suprotnosti s prethodnim primjerom dva zapisa iz zbirke NEMIRI u kojima se upravo ističe varijabilnost, pluralnost sunčeve svjetlosti, koja doduše ima svoj izvor u subjektovu raspoloženju, čime se motiv sunca otvara i drukčijim tumačenjima, odnosno nedoslovnom razumijevanju. Riječ je najprije o fragmentu u kojem se kazivač nostalgично prisjeća sunca u Krakovu u lipnju prije pet godina, sunca koje se ne vraća i koje nije isto kao sunce u sadašnjem trenutku iskaza: u ožujku, u neimenovanom snijegom pokrivenom gradu (N: 44).

Pluralnost sunca, ali i ideja o njegovu esencijalnom određenju, podrazumijeva se i u još jednom fragmentu iste zbirke u kojem kazivač u modusu neugode opisuje svoj doživljaj jutra u neimenovanom „tuđem gradu“ sa suncem koje to nije: „Sunce, koje naliči suncu, sja tupo iza kupole kolodvora“ (N: 55).

2) Sunce kao književni znak s eksplicitnim ili implicitnim suznačenjima

Prethodna se skupina značenjskih konkretizacija motiva sunca u ranom Andrićevu djelu mogla dalje podijeliti s obzirom na isticanje različitih značenj-

³ Zbog konteksta iskaza ovaj primjer ulazi i u podskupinu 2.4; o tome malo dalje u tekstu. Slične, prirodno motivirane konotacije sunca v. i u N: 48 te u L: 147 (ŠETNJA).

skih sastavnica sunca kao prirodnog fenomena (klimatološka veza s godišnjim dobima, dijelovima dana, geografska uvjetovanost i sl.). No, takva bi klasifikacijska pedanterija malo pridonijela razumijevanju značenja sunca u Andrićevu djelu. Primjere koji slijede nužno je, međutim, podvrći daljnjoj podjeli jer se unutar jedinstvenog apstraktnog semantičkog kriterija pojavljuju vrlo različite značenjske konkretizacije.

2.1. Sunce i zdravlje

Jedan relativno dugačak zapis iz trećeg dijela zbirke EX PONTO obilježava dvodijelna značenjska struktura: oprečno su postavljeni ljeto i jesen – uz prvo se vezuje radost, snaga života i tjelesno zdravlje (pa i sunce), uz drugo tuga, tama, prolaznost. Početne rečenice glase:

Sunce me je osmaglo (preplanulo, op. autorâ). Moja kosa je opaljena i kruta od vode i sunca (EP: 73).

Nešto dalje kazivač se prisjeća:

[...]osjećao sam kako moja put miriše onim neodređenim mirisom koji daje zdravo ljudsko tijelo na suncu (isto).

I premda se povezanost sunca i zdravlja koju konkretizira ovaj fragment može razumjeti kao iskustveno realistična, riječ je ipak o kulturno kodiranom značenju – dovoljno je podsjetiti na suvremenu proizvodnju straha od izlaganja tijela suncu.

I drugi primjer u ovom kratkom nizu dolazi iz istog dijela iste zbirke: povezanost sunca i zdravlja ovdje je implicitna, proistječe iz opreke sunca i bolesti. Subjekt iskaza, bolesni osamljenik, pozdravlja proljeće:

Gle, ja bolestan samac, otvaram široko svoj prozor da blješti na suncu, kao mala zastava jedne duše koja se raduje.

Što znači crna misao čovjekova na sunčevu traku? (EP: 92)

Zaključimo ovaj poetološki ne pretjerano zanimljiv niz jednim motivom iz koncept-romana NA SUNČANOJ STRANI, i to iz njegove posljednje pripovijetke PROKLETA ISTORIJA, u kojoj je to mjesto nota bene jedino koje nalazimo relevantnim za naše istraživanje u toj inače opsežnoj pripovijetci. Riječ je o pripovjedačevoj napomeni kako je Irena, jedini profiliran ženski karakter u pripovijetci, poslije izlaska iz crkve, na suncu, zaboravila upozoriti svog nekadašnjeg ljubavnika Fraja da bi se trebao pobrinuti za svoje zdravlje:

Još izlazeći iz crkve, Irena je ponovno rekla sebi da treba odmah i ozbiljno govoriti sa Frajem o njegovom zdravlju. Ali čim su izišli na sunce, zaboravila je svoju odluku, koračajući tiho i svečano sa svojom kćerkom, sredinom ulice, dok su nekoliko koraka iza njih spori i ćutljivi, išli Fraj i dečak (NSS: 178, isticanje naše).

2.2. Sunce i razum

Ovo je s gledišta autorske poetike vjerojatno najvažnija komponenta ukupnog značenja motiva sunca u ranom Andrićevu opusu. Doduše, ona nije ravnomjerno raspoređena u segmentima tog korpusa: u zbirci EX PONTO javlja se u šest fragmenta, u NEMIRIMA i lirici ni u jednom, a u koncept-romanu NA SUNČANOJ STRANI na tri mjesta u dvjema pripovijetkama.

U značenjskoj strukturi jednog refleksivnog zapisa u prvom dijelu zbirke EX PONTO (32) pojavljuju se udvojene opreke: dan (sunce) / noć (snovi) i duša/tijelo. Danju (*dok sunce vlada*) duša sputava tijelo, ali ne i noću, kad vladaju snovi i podsvjesno. Sunce se povezuje sa sviješću, dušom, ponosom, samokontrolom, dakle s aspektima racionalnog.

U stanovitoj je kontradikciji s tim zapisom tek nešto dalje smješteni fragment iz istog dijela iste zbirke u kojem se tvrdi kako je tijelo danju jače od duše (EP: 36).

Posljednji, vrlo opsežan zapis prvog dijela zbirke EX PONTO govori o kazivačevu gubitku dvaju prstena različitog sastava i simboličkih značenja: prvi je prsten izgubljen u suton, pri kupanju u rijeci, drugi ukraden noću, u nekom bordelu. Sunce se spominje dvaput, pri gubitku prvog prstena (*Sunce je zašlo. /37/*) te pri buđenju u parku poslije bludne noći u kojoj je kazivač ostao i bez drugog prstena (*Bilo me je stid sunca. /39/*). U prvom slučaju riječ je o suncu kao dijelu stvarnog prirodnog ambijenta s potencijalnim suznačenjima, u drugom o evidentno figurativnoj uporabi riječi koja se kontekstualno može spojiti sa značenjima racionalnog, duše, svijesti i savjesti, kao u prvom ovdje istaknutom zapisu (EP: 32).

U drugom fragmentu drugog dijela zbirke EX PONTO motiv sunca povezan je s dubinskim, negativno konotiranim uvidima razuma:

Jutros, na suncu, dođe mi sva ljudska istorija kao jedan pokolj nevinih, kao crni kovčeg kom je ključ bačen u more (EP: 43).

Konotacijama motiva sunca iz tog fragmenta semantički je sukladan iskaz kazivača u jednom fragmentu trećeg dijela zbirke EX PONTO u kojem se tvrdi kako duboke spoznaje dolaze poslije dugotrajnih patnji, a te se spoznaje metaforički povezuju sa suncem u zadnjim riječima tog nevelika zapisa: *sunce dragocjenih kasnih spoznaja* (EP: 90).

Nešto prije, u trećem dijelu zbirke EX PONTO u jednom se fragmentu opisuje suton u prirodi pri čemu poslije zalaska sunca sve prirodne pojave i obrisi, čak i zvukovi, postaju jasniji nego prije, dok je bilo sunca. Zapis završava rečenicom: *Kao da se diže blještav veo koji nam je zasjenjivao oči* (EP: 68). Ovdje je, dakle, sunce razdvojeno od oštine osjetila i spoznaje svijeta; sunce je zastor, prepreka racionalnom.

Navedenih šest primjera otkrivaju svojevrsnu nesimetričnu ambivalenciju u ipak dominantno pozitivno konotiranom povezivanju sunca i razuma u zbirci EX PONTO.

U koncept-romanu NA SUNČANOJ STRANI nema te semantičke ambivalencije, ali ni tako učestalog povezivanja sunca i razuma. U afirmativnoj vezi s razumom motiv sunca pojavljuje se na tri mjesta: dva puta eksplicitno u pripovijetci POSTRUŽNIKOVO CARSTVO (SUNCE) i jednom u pripovijetci ISKUŠENJE U ČELJI BROJ 38. U prvom primjeru prve pripovijetke razum i sunce supostavljeni su motivi izvanzatskoga slobodnog svijeta („svet koji sunce obasjava i u kom, pored svega, ima i razuma i ljubavi“, NSS: 64), dok se u drugoj konkretizaciji istog motivskog spoja, na samom kraju pripovijetke, Galusovo premještanje iz ćelije s Postružnikom u neku drugu ćeliju prisposobljuje *čudesnom uznesenju iz pakla u svet gde greje sunce i žive razumni ljudi* (NSS: 103). Nešto neizravniji spoj dvaju motiva realizira se u pripovijetci ISKUŠENJE U ČELJI BROJ 38, i to kao *malo neke neverovatne svetlosti, koja kao da iz dna ćelije sviće*, a zapravo dolazi iz zatvorskog dvorišta u noći ili pred zoru, te koja svjetlost prethodi mladićevom uvidu o porazu u životnoj borbi (NSS: 127–128).

Povezivanje sunca s razumom realizira se i na jednom mjestu u ZNAKOVIMA PORED PUTA, premda ne bez stanovite vrijednosne ambivalencije. Riječ je o zapisu o razlici između svjetla u Mostaru i Sarajevu: svjetlost u Mostaru je

snažna, živa, svuda prisutna, prodorna i svirepa. Od nje su i ljudi ovde vešti i racionalni i u isto vreme hladni i bezobzirni (ZPP: 350, isticanje naše).

Taj bi se primjer mogao uvrstiti i u već raspravljanu kategoriju pluralnog sunca kao sastavnice ambijenta.

2.3. Sunce i Bog

U opusu mladog Andrića ova bi se značenjska veza možda očekivala češće. No, pojavljuje se u svega dva fragmenta prvog dijela zbirke NEMIRI te jednom u koncept-romanu NA SUNČANOJ STRANI.⁴

Fragment NEMIRA koji je u cijelosti posvećen Bogu počinje rečenicama koje iskazuju čvrstu, esencijalnu povezanost dvaju motiva:

Bog izbija kao svjetlo iz svake stvari stvorene i svakog života koji se miče.

Osamljen kamen na žalu ima aureolu njegova daha, i oblijeva ga jutrom i večerom, kao ljubičasti fluid, sjaj sunca koje se ne vidi (N: 13).

Nešto dalje u istom dijelu iste zbirke u kratkom zapisu koji donosi večernji ugođaj motivska je veza tek posredna:

⁴ To nikako ne znači da je Bog odsutan iz EX PONTA, štoviše (Nemec 2016: 113). K. Nemec primjećuje promjenu koncepcije božanskog u trećem dijelu NEMIRA („Bregovi“): *kršćanskoga Boga zamijenila je panteistička vizija i pjesnički kult prirode* (isto, 121).

Zašlo je sunce i mislo o Bogu, i ostavili me sama (N: 16).

U pripovijetci *POSTRUŽNIKOVO CARSTVO (SUNCE)* koncept-romana NA SUNČANOJ STRANI sunce zadobiva kozmičke i božanske/panteističke atribute, kako pokazuje ovaj citat, analogan prvom navodu iz *NEMIRA* u ovom potpoglavlju:

Da, u stvari postoji samo sunce, a sve ovo što živi, diše, gamiže, leti, sja i cvate, samo je odblesak toga sunca, samo jedan od vidova njegova postojanja. Sva bića i sve stvari postoje samo utoliko ukoliko u svojim ćelijama nose rezerve sunčevog daha. Sunce je oblik i ravnoteža; ono je svest i misao, glas, pokret i ime (NSS: 54).

2.4. Sunce vs. uznički prostor (konotacija slobode)

Sunce kao esencijalni atribut vanjskog, slobodnog svijeta koji se promatra iz uzničke perspektive dobro je poznat iz koncept-romana NA SUNČANOJ STRANI, i to iz njegovih dviju pripovijedaka. Prva od njih u rekonstrukciji Žanete Đukić Perišić smještena je na drugo mjesto, a nosi identičan naslov kao i „napušteni“ roman. Pripovijetku otvara estetski vrlo uspješan opis sunčeve svjetlosti koja se u ćeliju probija u prvom dijelu dana kroz dva prozora na istočnoj strani zatvorske zgrade i koja zbog pletene žice na uobičajenoj čeličnoj rešetci stvara dojam svojevrsna svjetlosnog tepiha (NSS: 42). Od desetorice zatvorenika samo dvojica-trojica uživaju u tom svjetlosnom fenomenu i promatranju prozora neke susjedne zgrade na kojem se tijekom ljeta u pravilnom dnevnom ritmu pokazuje lik žene koja o prozor vješa krletku s pticom. Zbog tih svojih navika mladići ulaze u sukob sa *starim bankroterom*, potpuno nezainteresiranim za sunčevu igru u ćeliji i prizore na prozoru susjedne zgrade, što kulminira fizičkim obračunom najmlađeg iz male skupine suncem i ženom zanesenih mladića – tuberkuloznog, glazbeno nadarenog studenta prava iz Boke – sa ciničnim starcem. Saznavši za sukob zatvorske su vlasti na jedan dan zatvorile studenta prava u samicu, a ostale razmjestili po drugim ćelijama. U kasnijem razgovoru s pripovjedačem, protagonistom koncept-romana, i to u sobi zatvorske bolnice, student je priznao da je u samici sanjao ženu s prozora susjedne zgrade kako vješa krletku nad njegovu postelju i kako je ta krletka cijele noći sijala poput sunca (NSS: 48).⁵ U nevelikoj pripovijetci NA SUNČANOJ STRANI nije samo ostvarena simbolička veza sunca i slobode već prikaz sukoba u zatvorskoj ćeliji oko naoko efemernih stvari, a zapravo oko dubinskih vrijednosti, sadrži i potencijal društvene alegorije uz realizirane značenjske opreke: mladost, užitek u suncu, idealizacija žene, politička strast/starost, ravnodušnost prema suncu, prezir žena, prezir politike.

⁵ U neobjavljenim Andrićevim spisima vezanima uz koncept-roman NA SUNČANOJ STRANI Žaneta Đukić Perišić pronašla je dužu varijantu opisa sna bolesnog mladića u kojoj on ženu s krletkom zaziva imenom *Irena* (Đukić Perišić 2017^a: 120), zbog čega autorica povlači paralelu između tog lika i istoimene junakinje pripovijetke *PROKLETA ISTORIJA* (isto, 123).

U pripovijetci U ČELJI BROJ 115 variraju se motivi upravo raspravljene pripovijetke: i tu je riječ o prostranoj ćeliji s desetak zatvorenika, i ona je okrenuta prema istoku, samo što ima tri prozora te što u igri sunčeva svjetla koje se i ovdje probija kroz žičanu mrežu uživa tek glavni lik – mladić (NSS: 104). Sunce je za mladića izvor energije, kad ga nema, njegovo se tijelo ponaša kao baterija, ono *živi od rezerve* (105). Povezanost sunca i slobode eksplicitno se vezuje u motivu mladićeve lektire: *Čitao je o suncu, slobodi i slobodnom kretanju, o svemu što onakav čovek u ovom položaju može da misli i sanja* (NSS: 115).

Korijeni motivske veze sunca i slobode sežu do ranije faze Andrićeva stvaralaštva, do njegovih pjesama i lirske proze. Nalazimo je u pjesmama ŠETNJA i SVITANJE (L: 147, 187–188), zatim u već citiranom zapisu iz zbirke EX PONTO o majci zaslužjenog sina jedinca (EP: 30–31) te u jednom fragmentu zbirke NEMIRI u kojem zatvor zamjenjuje vagon ispunjen uhićenima i vojnicima, tamom i neugodnim mirisima, dok vlak u sumrak prolazi primorskim krajem:

Vozili smo se uz more. Svuda je bio razljeven sjaj sunca koje je sad negdje zalazilo. Sve same svijetle plohe i sve same neke čudesne boje kakve nikad prije nisam vidio (N: 19).

U isti se niz uklapa i zapis iz ZNAKOVA PORED PUTA o rođenju djevojčice u sarajevskom zatvoru 1942. godine, kojoj su zatvorenice-komunistkinje dale ime *Lejla* misleći da ono na arapskom znači svjetlost, a znači upravo suprotno, ‘mrak’ ili ‘mračna noć’ (ZPP: 475–476).

2. 5. Sunce i žena

I ovaj je aspekt dominantno povezan s koncept-romanom NA SUNČANOJ STRANI, ponajprije s pripovijetkom JELENA, ŽENA KOJE NEMA – GALLUSOV ZAPIS, u kojoj se motivska veza žene i sunca provlači kroz čitav tekst. Jelena se najčešće javlja u sunčanom dijelu godine, od travnja do studenog, zimi rijetko, a i tada njezina je pojava povezana sa suncem i svjetlošću (NSS: 130–131).

U nekim pripovijetkama koncept-romana NA SUNČANOJ STRANI žena je dodatna sastavnica već ukratko raspravljenih motivskih veza sunca i slobode promatranih iz uzničke perspektive: motivi žene i ptice u krletci u zgradi prekoputa zatvora u pripovijetkama NA SUNČANOJ STRANI i ISKUŠENJE U ČELJI BROJ 38 te lik Alise Kartanen u pripovijetci U ČELJI BROJ 115, o čemu će biti riječi u zaključnom dijelu.

Valja primijetiti da se značenjska veza sunca i žene ne ostvaruje u dvjema Andrićevim zbirkama lirske proze.

3) Sunčeva svjetlost kao nejasan znak

Kako smo napomenuli prije, nejasno značenje motiva sunca može biti posljedica uskrate konteksta (relevantnih informacija). To je slučaj s dvama

zapisima iz ZNAKOVA PORED PUTA, a paradigmatičan u tom smislu jest ovaj posve kratak zapis:

Uzdah pred prvim zrakom blede svetlosti na nevidljivoj zidu.

Zdravo, zoro, koja nećeš nikad više nikom živu svanuti (ZPP: 559).

U drugom, znatno dužem zapisu te knjige najprije se u sadašnjem vremenu iskazivanja opisuje ljetni dan na morskoj obali i glasovi djece koja se kupaju. Taj prizor kod kazivača, koji sklapa oči, izaziva sjećanje na djetinjstvo u Bosni, na zgaženu zmiju na putu u vrućem ljetnom danu (ZPP: 489). Neprozirnost značenjske veze ovdje se može argumentirati realnom osobnom asocijacijom.

Jasnih konotacija motiv sunca nema ni u zanimljivu zapisu iz trećeg dijela zbirke EX PONTO u kojem se pojavljuje kazivač pred Sudijom (piše se velikim početnim slovom), koji bi s obzirom na sadržajni kontekst zbirke mogao označavati građanskog sudca, ali, s obzirom na sadržaj tog zapisa, i samog Boga koji se izrijekom pojavljuje u drugom dijelu zapisa. Uglavnom, kazivač za Sudiju na jednom mjestu kaže: *između palca i kažiprsta držao je sunce kao sitnu svijetlu stvar (EP: 80).*

U niz motiva sunca s nejasnim konotacijama može se ubrojiti i zapis iz zbirke NEMIRI u kojem se opisuje nemir kao temeljna značajka kazivačevih osjećaja. Sunce se pojavljuje kao zadnji od odgovora na pitanje: *U što da se pouzdam ja, koji tražim stalnosti? [...] Il sunce, putnika? (N: 58)*

Naposljetku, nije posve jasno ni značenje motiva sunca u tršćanskoj luci na licu naslovnog junaka pripovijetke ZANOS I STRADANJE TOME GALUSA, u trenucima prije njegova uhićenja. U toj sceni Galus u svom zanosu (pjeva za sebe) prolazi pristaništem među gomilom svijeta *po podnevnom suncu*, približava se brodu Helgoland, kojim je doputovao iz Adena u Trst. Tu zastane jer su mu daljnji put zapriječili ljudi koji su s čuđenjem gledali u nj i pokazivali ga jedan drugome. Galus se za trenutak savladava, gleda oko sebe ljude i more obasjano svjetlošću. Tad se najprije začuje pucanj topa na obližnjem brdu, zatim neka udaljena sirena pa zvona okolnih crkava te naposljetku sirena na brodu pored kojeg je stajao Galus. Ne mogavši se dalje suzdržavati on podigne šešir i vikne:

Ura! Urraaa! Osana, narode i svijete! (NSS: 38)

Poslije začuđene reakcije okolnog svijeta i osjećaja nečeg kao „stid i razum“ Galus se više nije mogao kontrolirati:

Unutarnji plamen ga obuže celoga. Sve oko njega poče da se koleba i meša. Sunce mu leže na samo lice. Prelomiše se katarke, nakriviše kuće, izmešaše se boje sa zastava, krovova i ženskih šešira: oblivale su ga krupne suze. Grč mu steže lice i grlo. Ljudi mu načiniše mesta da prođe (kao da se u njemu samom proteže ta bolna, studena brazda); svi se sklanjahu. On prođe postiden. Nit je šta video, nit mogao više da pusti glasa. Samo još nekoliko puta u zabuni i kratko mahnu šeširom. Jedva pogodi da ga opet metne na glavu. I izgubi se (NSS: 38–39, isticanje naše).

Upravo citirani ulomak mogao bi se tumačiti kao opis epileptičkog napada, no pripovjedač ne poseže za imenom bolesti.⁶ Takvo tumačenje osnažuje tek kontekst koncept-romana; naime, isti protagonist u pripovijetci U ČELJI BROJ 115, u djelomice sličnoj situaciji, sad istina bez sunca ali sa snažnom zvonjavom (očigledno povezanom s blagdanom Svih svetih 1. studenog), doživljava napadaj (*Videlo se da mu mišići na vratu grčevito podrhtavaju, a na ustima se pojavljuje bela pena, kao gusta sapunica. /NSS: 120/*) poslije čega će se drugi zatvorenici u ćeliji zapitati: *Da li je to epilepsija?* (NSS: 121) Gubitkom svijesti protagonista završava i sljedeća pripovijetka koncept-romana ISKUŠENJE U ČELJI BROJ 38 (NSS: 128–129), koje je onesvješćivanje praćeno nepodnošljivim zvukom zatvorskog zvonca za dozivanje upomoć, što ga je aktivirao sam mladić, te pojavom neobične noćne/ranojutarnje svjetlosti koju smo već spomenuli u podskupini 2.2. U iščitavanju značenja sunca u koncept-romanu NA SUNČANOJ STRANI uočavaju se tako dva mjesta u dvjema pripovijetkama – u naslovnoj i u netom kratko raspravljenoj – u kojima se taj motiv diskretno povezuje s bolesnim stanjima protagonista.

4) Posebni slučajevi

Pri ponovljenom analitičkom iščitavanju značenja motiva sunca u izabranom korpusu Andrićevih djela uočeno je da primjeri koji ne ulaze u jednu od triju hipotetički postavljenih klasifikacijskih kategorija također pokazuju relativno visok stupanj semantičke koherentnosti, čak do te mjere da ih se zapravo moglo predvidjeti. Riječ je uglavnom o isticanju vrijednosnog aspekta motiva sunca bez njegove pobliže semantičke određenosti. Tako se u malom nizu primjera iz NEMIRA i ZNAKOVA PORED PUTA negativno konotira odsutnost sunca, što se može tumačiti kao svojevrsni minus-postupak u odnosu na značenjske kategorije 1 i 2, konkretno kao ambijent bez sunca (oblačan dan, sumrak, noć) koji se sintagmatski povezuje s bolesnim stanjem, nesanicom, mislima na smrt (N: 38, 39–40, 43; ZPP: 334*⁷, 503*).

U drugom, komplementarnom dijelu iste semantičke kategorije nalaze se primjeri apstraktnog pozitivnog značenja, primjerice ovaj zapis iz ZNAKOVA PORED PUTA:

Ja sam kao sunčani časovnik, kad je mutno i oblačno vreme – ne vredim ništa. Sine sole sileo (Andrićev prevod: Bez sunca ne radim. /ZPP: 560***f).

Navedenom je zapisu sukladan još jedan zapis iz iste knjige, u kojem se tematizira smrt, rastanak od svjetlosti kojoj se usamljeni kazivač obraća: „sve-

⁶ A. Tatarenko u svojoj interpretaciji te scene tvrdi kako Galus „pada u zanos čiji katalizator je sunce“ (Tatarenko 2017: 193).

⁷ Brojem zvjezdica označava se redni broj (nenumeriranog) zapisa u izvorniku. U ovom slučaju riječ je o prvom zapisu na str. 334.

tlosti, drago ime, jer u tebi su sva dobra i sve lepote, i ti zaslužuješ svaki napor i svaku žrtvu“ (ZPP: 210**).

Iste konotacije sunce zadobiva u pjesmi ŽED (L: 195; usp. Mitrović 2017: 179) te u jednom motivu pripovijetke ISKUŠENJE U ČELJI BROJ 38, kad mladić pri saslušanju, u trenutku potpune slabosti (epileptički napad) samo traži da ga premjeste na sunčanu stranu (NSS: 125).⁸

Protuprimjer tom motivu, u kojem se na doslovnoj razini suncu pridaju ljekovita svojstva, može se prepoznati u jednom zapisu u ZNAKOVIMA PORED PUTA iz kojega ovdje citiramo prve dvije rečenice:

Sunce može da znači i uništenje. Na suncu misao postaje spora, uprošćava se i bleđi sve više, do potpunog nestanka (ZPP: 195***).

Negativne vrijednosne konotacije sunca predstavljaju se kao svojevrsan izuzetak, na što upućuje veznik „i“ u prvoj citiranoj rečenici. U ostatku nevelika zapisa tvrdi se kako sunce potiče nagone i iscrpljuje ljudsko tijelo, čime se relativiziraju prije razmotrena povezivanja sunca s racionalnosti i zdravljem.

Zaključne opaske

Naša je analiza potvrdila pretpostavke o relativno učestaloj pojavi motiva sunca u ranom Andrićevu opusu te o značenjskoj razvedenosti tog motiva. Pritom se primjećuje tendencija naglašenije prisutnosti nekih semantičkih konkretizacija u određenim pojedinačnim djelima ili koherentnim korpusima (ciklusima), primjerice sunca i racionalnosti u EX PONTU, božanske prirode sunca u NEMIRIMA, sunca i slobode u pripovijetkama koncept-romana NA SUNČANOJ STRANI.

Imaginarna geografija andrićevskog sunca tamo gdje je relevantna uglavnom je realna, očekivana – povezana s morem, Mediteranom (primjerice, PUTNIČKA PJESMA /L: 170/; N: 91; ZANOS I STRADANJE TOME GALUSA).⁹ U tom je smislu izuzetak sjeverna svjetlost u pripovijetci U ČELJI BROJ 115. Neočekivani spoj Sjevera i svjetla te Juga i tame ostvaruje se u imagotipski potentnom ulomku u kojem pripovjedač iz kasnije perspektive, prisjećajući se Finkinje Alise Kartanen koju je upoznao za boravka u Firenci, razmišlja o tome kako se on, mladić iz Višegrada, i ona, djevojka sa Sjevera, *ne mogu dozvati ni sporazumeti, i nika-*

⁸ Žaneta Đukić Perišić daje vrlo uvjerljivu interpretaciju pripovijetke ISKUŠENJE U ČELJI 138, temeljenu na postavci o sudčevoj sobi kao čistilištu iz kojeg i pogled na slobodu, na vanjski svijet i kuću s prozorom na kojem se pojavljuje žena s krletkom izgleda drukčije nego iz zatvorske sobe 115 pa stoga protagonist radije ostaje u tamnici, radije sanja o slobodi nego da je pokuša stvarno doseći (Đukić Perišić 2017^a: 169–180).

⁹ Više o inspiraciji ranog Andrića Mediteranom i mediteranskim suncem v. u Mitrović 2017.

da se neće sastati, jer je ona na nekoj svetloj a on na tamnoj strani života (NSS: 116).

U ranom Andrićevu opusu sunce je dominantno pozitivno konotirano, točnije riječ je o izrazito asimetričnoj vrijednosnoj ambivalenciji. Shvati li se pripovijetka *POSTRUŽNIKOVO CARSTVO (SUNCE)* kao svojevrstan književno-programski tekst na temu temeljnih ljudskih vrijednosti, onda se načelo asimetrične vrijednosne ambivalencije smije protegnuti na čitav opus ranog (a možda i zrelog) Andrića. Protagonist Galus naziva svog antagonista Postružnika *Sotonom* (pisano velikim početnim slovom), doživljava ga kao utjelovljene esencijalnog zla, ali razvija i misao o besmislu svijeta bez Sotone, o potrebi njegova postojanja i vječne borbe s njim u kojoj se uvijek pomalo gubi, ali upravo u tome i nalazi smisao života (NSS: 92–93). U rijetkim trenucima mira između njih dvojice Galus razmišlja o mogućem jedinstvu, povezanosti dobra i zla, sebe i Postružnika (NSS: 96–97).¹⁰

Time smo se vratili na početnu opreku svjetla i tame, samo što u Andrićevu djelu ona očigledno nije vrijednosno posve jednoznačna kao u citiranoj rečenici Josipovićeve govora.

Izvori

Andrić 1919 (N): Andrić, Ivo. *Nemiri*. Zagreb.

Andrić 1981 (ZPP): Andrić, Ivo. *Znakovi pored puta*. Sarajevo.

Andrić 2014 (L): Andrić, Ivo. *Lirika*. In: Andrić, Ivo. *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Zagreb. S. 135–248.

Andrić 2017 (NSS): Andrić, Ivo. *Na sunčanoj strani*. Novi Sad.

Andrić 2018 (EP): Andrić, Ivo. *Ex Ponto*. Travnik. S. [pretisak prvog izdanja]

Literatura

Đukić Perišić 2017^a: Đukić Perišić, Žaneta. *Kavaljer Svetog Duha*. Beograd. [ćir.; 1. izd. 1992]

Đukić Perišić 2017^b: Đukić Perišić, Žaneta. *Napušteno gradilište*. In: Ivo Andrić. *Na sunčanoj strani*. Novi Sad. S. 5–28.

Grčević 2002: Grčević, Franjo. *Epifanija u Andrićevoj poetici*. In: Grčević, Franjo. *Simbolizam, ekologija, eshatologija*. Zagreb. S. 180–195.

---

¹⁰ Usp. Vučković 2009: 195. O vrijednosnoj ambivalenciji sunca u pripovijetkama o Galusu v. Đukić Perišić 2017^a: 175–176.

- Mitrović 2017: Mitrović, Marija. Il sole mediterraneo nella poesia di Ivo Andrić. In: Banjanin, Lj.; Lazarević Di Giacomo, P.; Roić, S.; Šeatović, S. (ur.). *Il SoleLuna presso gli slavi meridionali*. Alessandria. S. 169–182.
- Nemec 2016: Nemec, Krešimir. *Gospodar priče: poetika Ive Andrića*. Zagreb.
- Tatarenko 2017: Tatarenko, Ala. Sunce i Mesec u svetu junaka modernističkog romana: DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU M. Crnjanskog i NA SUNČANOJ STRANI I. Andrića. In: Banjanin, Lj.; Lazarević Di Giacomo, P.; Roić, S.; Šeatović, S. (ur.). *Il SoleLuna presso gli slavi meridionali*. Alessandria. S. 183–198.
- Vučković 2009: Vučković, Radovan. Srednjoevropska komponenta u nedovršenim Andrićevim romanima NA SUNČANOJ STRANI i OMER-PAŠA LATAS. In: Tošović, Branko (Hg.). *Ivo Andrić: Graz – Osterrich – Evropa / Ivo Andrić: Graz – Austrija – Evropa*. Graz – Beograd. S. 187–202.

Davor Dukić, Patricia Marušić (Zagreb)

**The motif of sunlight in Ivo Andrić's early writing:
some semantic aspects**

The motif of sunlight is relatively frequent and semantically diverse in Ivo Andrić's early writing (two books of prose poetry: EX PONTO [1918] and ANXIETES [NEMIRI, 1919], and a concept-novel, i.e. a cycle of stories about the figure of Toma Galus entitled ON THE SUNNY SIDE [NA SUNČANOJ STRANI]). Besides the literal meaning of being an important abiotic factor of the ecosystem, sunlight is also metonymically linked to other motifs such as „health“, „intellect“, „God“, „freedom“, „female“. In some, sometimes, semantically important passages, its meaning remains ambiguous, while in a much larger number of cases it has positive, and in some exceptional cases negative connotations. Such asymmetric ambivalence of its semantisation seems to be an important feature of Andrić's early writing.

Davor Dukić
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku
Ivana Lučića 3
HR-10.000 Zagreb
ddukic@ffzg.hr

Patricia Marušić
Sveučilište u Zagrebu
Učiteljski fakultet
Savska cesta 77
HR-10.000 Zagreb
patricia.marusic@ufzg.hr